

Sygn. akt I CSK 899/14

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 5 listopada 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Katarzyna Tyczka-Rote (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk (sprawozdawca)

SSN Antoni Górski

Protokolant Justyna Kosińska

w sprawie z powództwa A. R.

przeciwko Muzeum [...] w W.

z udziałem interwenienta ubocznego po stronie powodowej M. R.-G.

o zapłatę i wydanie,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 29 października 2015 r.,

skargi kasacyjnej powoda

od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 16 kwietnia 2014 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Powód A. R. w pozwie z dnia 6 lipca 1999 r. wystąpił początkowo przeciwko pozwanym Muzeum [...] w W. i Muzeum Pałacu [...] w W. (poprzednio - Muzeum Pałac w W.) z powództwem o zwrot rękopisów i ksiąg iluminowanych średniowiecznych, a następnie w 2011 r. sprecyzował swoje żądanie i domagał się zasądzenia od pozwanych odszkodowania w wysokości 750.000 zł w związku z utratą tych przedmiotów (15 pozycji). Muzeum Pałac w W. zostało wezwane do udziału w sprawie na podstawie art. 194 § 1 k.p.c. Pozwani bronili się tym, że powód nie udowodnił, że przedmioty objęte pozwem stanowiły własność A. B. (poprzednika prawnego powoda) oraz twierdzili, iż nabyli te przedmioty na własność (wskazując różne podstawy tego nabycia). Zgłaszali też zarzut przedawnienia roszczenia odszkodowawczego powoda oraz brak legitymacji biernej Muzeum [...] w W.

Sąd Okręgowy wyrokiem częściowym zasądził od Muzeum [...] w W. kwotę 83.333,33 zł, a w pozostałym zakresie oddalił powództwo.

Zasadnicze elementy stanu faktycznego były następujące.

Powód jest spadkobiercą właściciela majątku „Dobra Ziemskie W.” A. B. w 1/9 części, zmarłego w 1947 r. We wrześniu 1944 r. rodzina B. została w większości ewakuowana z W. do N., a następnie wywieziona przez wojska radzieckie do Moskwy; powróciła do Polski w 1947 r. Podczas wojny wojska okupacyjne zrabowały przeważającą część zbiorów, w tym najcenniejsze eksponaty. Po wyzwoleniu w W. w dniu 19 stycznia 1945 r. pojawił się Kierownik Referatu Kultury i Sztuki w Urzędzie Powiatowym, który sporządził protokół wizytacji Muzeum W. Protokołem z dnia 4 lutego 1945 r. dokonano przejęcia na rzecz Skarbu Państwa na cele reformy rolnej majątku ziemskiego W. Decyzją Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych przyznano Muzeum [...] w W. ośrodek zabytkowy w W., Park w M. i pałac z parkiem w N. (k. 472-473 akt). Orzeczeniem Wojewody [...] z dnia 30 marca 1948 r. postanowiono zwrócić wdowie po A. B. część ruchomości niepodlegających przejęciu na rzecz Skarbu Państwa. W dniu

2 października 1948 r. zebrała się Komisja w celu dokonania klasyfikacji przedmiotów znajdujących się w byłym majątku W. Ustalała ona, czy przedmioty, których zwrotu domaga się B. B., stanowiły część urządzenia pałacu i zabudowań dworskich, potrzebnego do celowego używania tych budynków zgodnie z ich obecnym przeznaczeniem. Orzeczeniem z dnia 15 lutego 1949 r. po rozpoznaniu odwołania B. B. od orzeczenia Urzędu Wojewódzkiego, Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych zaskarżone orzeczenie utrzymało w mocy.

Ustalono, że w związku z wykonywaniem postanowień dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej przejęto również rękopisy i księgi iluminowane (łącznie 15 pozycji). Przedmioty te w 1953 r. wydano kustoszowi B. T., ale nie zostały one zwrócone. W lutym 1966 r. uznano te pozycje za ostatecznie zaginione. Zostały one jednak formalnie uwzględnione w protokole zdawczo-odbiorczym w chwili podziału Muzeum – Pałac w W. Poszukiwania tych przedmiotów nie dały rezultatów i ostatecznie umorzono postępowanie przygotowawcze w 2001 r. W latach 1996 - 2001 przekazywano sukcesywnie z Muzeum [...] w W. część mienia powstałego w wyniku podziału Muzeum Pałac w W. Wartość utraconych rękopisów i ksiąg wynosi 1.118.004 zł.

Sąd Okręgowy uznał, że wystąpiły podstawy do wydania wyroku częściowego. Objęte pozwem księgi iluminowane i rękopisy średniowieczne stanowiły własność poprzednika prawnego powoda. Pozwane Muzeum [...] miało legitymację bierną w sporze pomimo tego, że na podstawie zarządzenia nr 12 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 17 marca 1995 r. w sprawie podziału Muzeum [...] w W. i zmiany jego statutu (Dz. Urz. MKiS nr 3, poz. 4 - cyt. dalej jako „zarządzenie nr 12 z dnia 17 marca 1995 r.”) doszło do podziału tej instytucji i wydzielenia z niej nowej jednostki - Muzeum Pałac w W. Podział na dwie odrębne instytucje kultury nie wyłączył jednak legitymacji biernej Muzeum [...], ponieważ do utraty objętych pozwem ruchomości doszło w okresie władania nimi jeszcze przez ten podmiot. Żaden z pozwanych nie stał się właścicielem wspomnianych ksiąg iluminowanych i rękopisów. Jako podstawę odpowiedzialności odszkodowawczej Muzeum [...] Sąd wskazał art. 225 k.c. Analizując szerzej to, czy nastąpiło zawieszenie wymiaru sprawiedliwości, które mogło mieć wpływ na rozpoczęcie biegu przedawnienia roszczenia odszkodowawczego, Sąd Okręgowy stwierdził, że dopiero z dniem 31

grudnia 1989 r. ustały przeszkody określone jako stan siły wyższej (art. 121 pkt 4 k.c.). Termin przedawnienia upłynąłby zatem w dniu 31 grudnia 1999 r., a pozew wniesiony został przed tą datą tj. w lipcu 1999 r.

Powód zgłosił żądanie odszkodowawcze po tym, jak potwierdzono definitywną utratę przedmiotów wskazywanych w pozwie. Potwierdzenie takie nastąpiło w piśmie Dyrektora Muzeum [...] z dnia 12 października 2004 r. i dopiero wówczas powód mógł wystąpić z roszczeniem odszkodowawczym w miejsce roszczenia windykacyjnego. Skoro powód dowiedział się o szkodzie w 2004 r., to zachował trzyletni termin przedawnienia roszczenia odszkodowawczego (art. 442¹ k.c.). Wysokość zasądzonej należności w wyroku częściowym wynika stąd, że powód jest spadkobiercą A. B. w $\frac{1}{9}$ części ($\frac{1}{9} \times 750.000$ zł).

W wyniku apelacji Muzeum [...] w W. (odnoszącej się do punktu I wyroku Sądu Okręgowego) Sąd Apelacyjny zmienił w tym zakresie rozstrzygnięcie Sądu pierwszej instancji i oddalił powództwo w tej części. Wyrok pierwszej instancji nie został zaskarżony przez powoda w zakresie oddalenia powództwa wobec pozwanego Muzeum Pałac w W.

Sąd Apelacyjny potwierdził, że objęte pozwem przedmioty stanowiły własność poprzednika prawnego powoda. Oba pozwane Muzea nigdy nie nabyły własności tych przedmiotów na podstawie odpowiednich tytułów prawnych. Podstawę roszczenia powoda stanowił art. 225 k.c. W wyniku podziału Muzeum [...] w W. i wydzielenia Muzeum Pałac w W. na podstawie zarządzenia nr 12 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 17 marca 1995 r. to drugie Muzeum (nowa osoba prawna) przejęło uprawnienia i obowiązki Muzeum [...] w W. powstałe do dnia 31 marca 1995 r. (§ 6 ust. 4 zarządzenia). Skoro powództwo windykacyjne wytoczono w 1999 r., Muzeum [...] w W. nie miało już legitymacji biernej w tym postępowaniu, co uzasadniało oddalenie powództwa.

W szerszym wywodzie prawnym Sąd Apelacyjny rozważał się też, jak długo trwał okres zawieszenia biegu przedawnienia roszczenia powoda i ostatecznie stwierdził, że okres ten zakończył się z dniem 1 stycznia 1986 r. W związku z tym, że powództwo zostało wytoczone w lipcu 1999 r., a termin przedawnienia

(dziesięcioletni) upłynął w dniu 1 stycznia 1996 r., powództwo ulegało oddaleniu także z powodu przedawnienia roszczenia powoda. Jednocześnie Sąd Apelacyjny stwierdził, że nie istniały podstawy do nieuwzględniania biegu przedawnienia na podstawie art. 5 k.c.

W skardze kasacyjnej powoda podnoszono zarzuty naruszenia art. 118 k.c., art. 121 pkt 4 i art. 117 § 2 k.c.; § 6.2 i § 6.4 zarządzenia nr 12 z dnia 17 marca 1995 r. w zw. z art. 64 ust. 2 i 2 Konstytucji RP; art. 87 ust. 1, art. 83 ust. 2 i art. 241 ust. 6 Konstytucji RP i art. 1, 62, 90 oraz 56 ust. 3 ustawy konstytucyjnej z dnia 17 października 1992 r. w zw. z art. 20 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kontrolnej; art. 5 k.c. w zw. z art. 118 k.c. i art. 121 pkt 4 k.c.).

Skarżący domagał się uchylenia zaskarżonego wyroku i rozstrzygnięcie co do istoty sprawy, ewentualnie - o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W rozpoznawanej sprawie zasadnicze znaczenie miały dwa zagadnienie, które także pojawiły się w ramach wskazanych w skardze podstaw kasacyjnych. Chodzi mianowicie o legitymację bierną w sporze pozwanego Muzeum [...] w W., a w razie stwierdzenia istnienia takiej legitymacji - o rozważenie podniesionego przez tego pozwanego zarzutu przedawnienia roszczenia.

Na brak tej legitymacji Muzeum [...] powoływało się w odpowiedzi na pozew i wyjaśniało, że w związku z jego prawnym podziałem i wyodrębnienia z niego m.in. nowej instytucji kultury - Muzeum Pałac w W. (na podstawie zarządzenia Ministra Kultury i Sztuki z dnia 17 marca 1995 r.) doszło do przejęcia ex lege w dniu 1 kwietnia 1995 r. wierzytelności i zobowiązań Muzeum [...] przez tę nową instytucję (osobę prawną; § 6 ust. 4 zarządzenia). Przejęcie to objęło także roszczenie odszkodowawcze zgłoszone przez powoda w danej sprawie. Sąd Apelacyjny - inaczej niż Sąd Okręgowy - podzielił stanowisko pozwanego Muzeum [...] i przyjął dojdzie do skutku wspomnianej sukcesji uprawnień i obowiązków na rzecz nowo powstałego podmiotu (Muzeum Pałac w W, - obecnie - „Muzeum Pałacu [...])”, co

stanowiło zasadniczą przyczynę zmiany zaskarżonego wyroku Sądu pierwszej instancji i oddalenia powództwa (s. 23-24 uzasadnienia zaskarżonego wyroku).

Ustalenia faktyczne Sądów meriti dotyczące podstawy faktycznej zgłoszonego przez powoda roszczenia wobec obu pozwanych skłaniają do postawienia zasadniczego pytania, kiedy doszło w ogóle do powstania roszczenia odszkodowawczego powoda na podstawie art. 225 k.c., tj. roszczenia właściciela rzeczy (spadkobiercy) wobec jej posiadacza będącego w złej wierze. Wyjaśnienie tej kwestii jest istotne, ponieważ - zgodnie z § 6 ust. 4 zarządzenia Ministra Kultury i Sztuki z dnia 17 marca 1995 r. - m.in. nowo powstałe Muzeum Pałac w W. „przejmuje wierzytelności i zobowiązania powstałe w związku z ich działalnością prowadzoną do dnia 31 marca 1995 r”. Sądy meriti założyły, że do powstania roszczenia odszkodowawczego powoda doszło jeszcze przed tą datą, a mianowicie w okresie od 1953 r., najpóźniej w 1966 r. (powierzenie kustoszowi Muzeum ksiąg iluminowanych i rękopisów, a następnie wpisanie ich „do inwentarza w. jako zaginione”; s. 3 i 9 uzasadnienia zaskarżonego wyroku). Sąd Apelacyjny stwierdził, że wspomniane ruchomości zostały „utracone na przełomie lat 50 i 60 –tych XX wieku”, a zobowiązanie odszkodowawcze Muzeum [...]” zostało z chwilą wydzielenia Muzeum Pałac [...] przejęte przez tę nowo utworzoną instytucję kultury” (s. 24 uzasadnienia zaskarżonego wyroku).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że przepisy art. 224 § 2 k.c. i art. 225 k.c. (ten ostatni zawiera podobną regulację jak art. 312 dekretu z dnia 11 października 1946 r. - prawo rzeczowe, Dz. U. z 1945 r., nr 57, poz. 319) tworzą samodzielną, pozaumowną odpowiedzialność odszkodowawczą, niebędącą również odpowiedzialnością deliktową (zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 listopada 2002 r., III CKN 791/99 nie publ.; wyrok Sądu Najwyższego z dnia z dnia 11 grudnia 2009 r., V CSK 175/09, nie publ.). Odpowiedzialność tę ponosi wobec właściciela posiadacz rzeczy ruchomej w złej wierze, jeżeli w okresie wykonywania faktycznego władztwa nad tą rzeczą doszło do jej pogorszenia lub utraty. Chodzi tu o odpowiedzialność na zasadzie ryzyka, a wyłączenie tej odpowiedzialności może nastąpić jedynie wówczas, jeśli rzecz będąca we władaniu posiadacza w złej wierze uległaby utracie także wtedy, gdyby znajdowała się w posiadaniu uprawnionego. Obowiązek odszkodowawczy obciąża posiadacza wówczas ,gdy

doszło do pogorszenia lub utraty rzeczy w okresie tego posiadania i w związku z tym posiadaniem.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się trafnie, że szkoda poniesiona przez właściciela rzeczy musi mieć „charakter wystarczająco trwały” (por. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 15 września 2011 r., II CSK 681/10, nie publ.), a zatem wspomniana utrata powinna stanowić utratę definitywną, a nie tylko prawdopodobną. Oznacza to, że roszczenie odszkodowawcze powoda mogło powstać jedynie w razie definitywnej (ostatecznej) utraty przedmiotów objętych początkowo powództwem windykacyjnym. Czym innym są same przyczyny, które mogły doprowadzić do takiej definitywnej utraty cudzej rzeczy (powierzenie rzecz rzez posiadacza własnemu pracownikowi), a czym innym okoliczności przemawiające w dostatecznie pewny sposób za tym, że taka utrata ostatecznie i definitywnie jednak nastąpiła, jeżeli posiadacz po takim powierzeniu nie wykazuje dostatecznego zainteresowania losem rzeczy i jej właściwej inwentaryzacji.

Dokonane przez oba Sądy meriti ustalenia faktyczne pozostawiają otwartą kwestię chwili powstania roszczenia odszkodowawczego, a w każdym razie nie są to ustalenia dostatecznie spójne i kompletne, bowiem pomijają istotne okoliczności, które wystąpiły po dniu 1 kwietnia 1995 r. Chodzi przede wszystkim o protokolarne przekazanie m.in. przedmiotów objętych pozwem drugiemu pozwanemu, co może świadczyć o tym, że przedmioty te jeszcze w tym czasie znajdowały się w sferze co najmniej współwładztwa faktycznego Muzeum [...] w W. i Muzeum Pałac w W. Wolę wykonywania takiego współwładztwa faktycznego(współposiadania) mogą potwierdzać aktywność i dalsze czynności pozwanego Muzeum [...]. W dniu 29 marca 2000 r. zawiadomiło ono członków rodziny powoda o tym, że „rękopisy ze zbiorów w. zaginęły”, a następnie złożyło doniesienie do Prokuratury Rejonowej „w sprawie o zaginięcie dóbr kultury Muzeum [...] w latach 1945 - 2000”. Postępowanie to umorzono „wobec braku dostatecznych dowodów popełnienia przestępstwa”. Następnie Dyrektor Muzeum [...] pismem z dnia 12 października 2004 r. poinformował powoda o „powstaniu szkody” (k. 9 uzasadnienia zaskarżonego wyroku) i dopiero wtedy powód mógł zmienić żądanie z windykacyjnego na odszkodowawcze (art. 225 k.c.). Treść tych, pominiętych w

rozważaniach Sądów meriti dokumentów, wskazuje na to, że utrata przedmiotów objętych pozwem mogła nastąpić w sposób ostateczny po dniu 1 kwietnia 1995 r., a nie w latach pięćdziesiątych lub sześćdziesiątych ubiegłego wieku, jak to przyjęły Sądy. Gdyby więc okazało się, że roszczenie powoda ukształtowało się ostatecznie po dniu 1 kwietnia 1995 r. i to w okresie współposiadania utraconych ostatecznie przedmiotów objętych pozwem, niewątpliwie mogłoby to świadczyć o legitymacji biernej także pozwanego Muzeum [...] jako współposiadacza utraconych definitywnie przedmiotów w okresie wykonywania tego współposiadania z Muzeum Pałac w W. (art. 225 k.c. w zw. z art. 336 k.c.).

Ustalenie chwili powstania roszczenia odszkodowawczego powoda wynikającego z art. 225 k.c. przesądza także kwestię przedawnienia tego roszczenia. Skoro nie ma tu zastosowania roczny termin przedawnienia (art. 229 k.c.), ponieważ rzeczy nie zostały zwrócone spadkobiercy właściciela (powodowi), powinny znaleźć zastosowanie przepisy ogólne (art. 118 k.c.). Ponadto w art. 229 k.c. wspomina się tylko o roszczeniu odszkodowawczym polegającym na pogorszeniu rzeczy, a nie na jej utracie. Oznacza to, że roszczenie powoda mogło się przedawnić po upływie dziesięciu lat po jego powstaniu. Trafnie w uzasadnieniu wyroku Sądu Apelacyjnego zwrócono uwagę na to, że do roszczenia odszkodowawczego powoda, wynikającego z art. 225 k.c. nie można jednak stosować przepisów o przedawnieniu właściwych dla roszczeń o charakterze deliktowym (art. 442¹ k.c.).

W tej sytuacji Sąd Apelacyjny przedwcześnie przyjął, że na podstawie § 6 ust. 4 zarządzenia z dnia 17 marca 1995 r. Muzeum Pałac w W. stało się następcą prawnym Muzeum [...] w W. także w odniesieniu do roszczenia powoda obejmującego odszkodowanie za utratę ksiąg iluminowanych i rękopisów objętych pozwem. Tym samym przedwcześnie analizował rozpoczęcie biegu przedawnienia tego roszczenia i ewentualne prawne zakłócenia biegu przedawnienia. Należało zatem uchylić zaskarżony wyrok i przekazać sprawę Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania (art. 398¹⁵ k.p.c.).

eb